

A Babits-hagyaték egyik legérdekesebb és legértékesebb részlege Kós Károly három levele. Papírforma szerint talán titokzatosnak és különösnek vélhetik egyesek, hogy két ilyen különböző írónak kapcsolata lehetett, sőt rokonszenvezhetett egymással.

Ezek a levelek is bizonyítják egymás iránti érdeklődésüket és nagyrabecsülésüket. Az egyik levélben a nagy erdélyi író Babits tudomásulvételét a Holnap megjelenéséhez fűzi. Első eszmei találkozásuk azonban, amely mindkettőjük egész életére szóló munkásságára hatott, jóval régebbi. Annak az angol író—művész—tudós csoportnak alkotó körére nyúlik vissza, amely Magyarországon kissé sommásan a prerafaelita mozgalommal párhuzamos angol secesszió fogalmával és nevével ivódott be az irodalmi és művészeti köztudatba. John Ruskin, William Morris és Walter Crane triászáról van szó. Kós Károly már 1931-ben diákkori sztánai látogatásom alkalmával mondta nekem, hogy életprogramját Walter Crane budapesti kiállítása határozta meg. Ruskin és Morris legnagyobb tanítványa, irányuk továbbfejlesztője és betetőzője az ember mindennapi környezetének, a hajléknak és a műhelynek esztétikummal való átítatását tűzte ki céljául, de ő már úgy, hogy a modern ipar sokszorosító eljárásait is igénybe vegye, hogy az ember mindennapi használati tárgyainak művészi rangra emelt darabjaival lássa el és nevelje szépségre az egyszerű embereket. Walter Crane 1900. okt. 10-től nov. 5-ig tartózkodott Budapesten, ahol életműve legnagyobb kiállítását rendezték meg. Járt Pécsen, Szegeden, Kolozsvárott és Kalotaszegen is. Kós Károly a Magyar Iparművészet 1910-i évfolyamában enciklopédikus jellegű és értékű elvi állásfoglalásában a nagy angol triászra utal, mint ösztönzőire. Mint közvetlen mintaképére, Walter Crane-re hivatkozott. Walter Crane illusztrációi édestestvérei Kóséinak. De tőle tanulta azt is, hogy a szerző nemcsak illusztrálhatja, hanem maga meg is tervezheti és ki is nyomtathatja saját könyvét. Babits a Halálfiában a főhős sorsában saját fejlődését ábrázolva beszéli el, hogy pesti diákkorában Ruskinról tartott szakszervezeti előadást, és hogy legjobb barátja szüleinek otthonában pedig William Morris stílusú bútorok álltak Walter Crane tapétái alatt. A Walter Crane példátlan méretű magyar fogadtatását ismertető sajtón kívül a Pécsre látogató angol művész ünneplésére is fölfigyelhetett. Az irodalom és a művészet szociális elkötelezettségét hirdető művésztriász párhuzamos eszméket vallott Babits csodált angol viktoriánus költőivel, a Browningokkal, Swinburne-nel és Meredith-tel.

Nem lehet véletlen, hogy Babits az Erdélyi Helikon indulásának kezdetén egyik legfontosabb elvi állásfoglalását küldte a Kós Károly által szerkesztett folyóiratnak. („Európaiság és regionalizmus”, hozzáférhető az általam szerkesztett, most megjelent Arcképek és tanulmányok című Babits-kötetben.) Kuncz Aladár Babitsot nemcsak mint régi nyugatos társát igyekezett megnyerni az általa is szerkesztett erdélyi folyóiratoknak, hanem mint diákkora és fogarasi tanárévei óta az Erdély iránt állandóan érdeklődő író és szerkesztőt is. Ennek fontos dokumentumára hivatkozik Kós az egyik alábbi levélben. Ez a Nyugatban 1934—35-ben lezajlott, nagy hullámokat verő vitához való hozzászólása a „transzilvanizmus”-ról. Először Tabéry Géza emlékiratairól 1931-ben írt tanulmányában írt erről. A vita legerősebben Szemlér Ferenc, Tolnai Gábor, Jancsó Elemér és Szentimrei Jenő tanulmányaival éleződött ki. Ez az anként az utóbbi években is többször került említésre anélkül, hogy érdeme szerint földolgozták volna. Kós itt mindenestre hálával fogadja Babits „Az én erdélyiségem” című vallomását, úgy értelmezve ezt, mint az ő álláspontjának hatékony támogatását.

Egyre súlyosbodó betegeskedése idején, mint híres betegnaplójából is kiderül, nagy gondokat okozott neki, hogy a Baumgarten-alapítvány akkor már jelentős anyagi támogatását biztosítsa az általa nagyra tartott, de még a díjban nem részesült írónak. Így kapta Kós Károly 1938-ban a 3000 pengős nagydíjat. Ez az akkori árfolyamon 90 ezer lejnek felelt meg, az ottani körülmények között valóságos vagyonnak. Kós leveleinek meghatott, sőt megrendült hangjából is nyilvánvaló Babits iránti őszinte hálája és nagyrabecsülése. Ez az esemény alkalmat adott neki egy életében rendkívül ritka önvallomássorozat megírására. Ennek önéletrajzi értéke rend-

kívüli. A három levél közül kettő műfajilag is inkább az esszéhez áll közel, de annak is tökéletes.

A Nyugat és Babits erdélyi kapcsolatainak története még feldolgozatlan, de megérne egy monográfiát. Ebben külön fejezet jut majd Babits és Kós összeköttetései történetének.

GÁL ISTVÁN

1.

A
Baumgarten Ferenc irodalmi Alapítvány
tekintetes
KURATORÍUMÁNAK

BUDAPEST

Igen tisztelt Uraim

Ma egy hete olvastam a „Keleti Újság” hírét, hogy budapesti értesülése szerint az idén egyik Baumgarten-díjat nekem ítélte az alapítvány Kuratóriuma. A hír váratlan volt, szinte hihetetlen. Mert álomban sem jutott egy pillanatra sem eszembe, hogy ilyen díjjal kapcsolatba kerülhessek. És a meglepetés után nyomban az a gyanú ébredt bennem: hátha ez csak tévedés, esetleg kombináció. Annál inkább, mert — ha magános is az életem és a pletykák nem érdekelnek, — mégis hallottam az utóbbi hetekben több erdélyi író nevét emlegetni a Baumgarten-díjjal kapcsolatban, de az én nevem ezek között nem szerepelt. S tegnapelőtt érkezett haza Budapestről egy igen régi jó barátom, aki semmit sem tudott az egészből. Tehát vártam az újsághír cáfolatát.

Ma reggel megkaptam az Alapítvány Kuratóriumának meghívó levelét, (:amit Kolozsvárról küldöttek ide Sztánára.), s így most már mégis hinnem kell abban, amire sohasem gondoltam a múlt hétig.

Igen tisztelt Uraim,

Bevallom, hogy legbelső belsőmben mai napig nem tartottam magamat igazi írónak a szó valódi, nemes és professziót jelentő értelmében. S addig, amíg a sors nem kényszerített írásra (:belső és külső okokból:), mint bevallott amatőr írogattam ugyan, de főképpen és elég ritkán építész szakcikkeket. A szépirodalomba annak-idején csak kuriózumképpen kontárokodtam bele egyetlenegyszer, amikor, — szigorlatra való készülés közben, pihenésképpen írtam és rajzoltam egy verset (:amit azóta sem tettem többet:).

Nagyon nehéz idők következtek azután és én vállaltam sorsomat, mert úgy éreztem: szükség van itt reám; bár éppen a mi akkori vezető osztályunk a nem kívánatos magyarok közé sorozott itt Erdélyben és még akik jóakaratóiak is voltak, azok is legfeljebb bolondnak tartottak. Bizony mondom: sokszor hiábavalónak éreztem a tusakodást, a hitem sokszor megrendült, utamat tévesztettnek láttam és erőmet kevesnek. S a pusztá élet megtartását is lehetetlennek.

Aztán fordult az idő és az élet nekem adott igazat. Eredmények mutatkoztak: a romok között építés. A kenyér is mindig megkerült. Az emberek pedig így kezdték emlegetni: író. Az erdélyiek így: a mi írónk.

Igy lett az építésből nyomda-grafikus, aztán napilapban cikkíró, néha politikai vezércikkíró is; aztán novellista, aztán regényíró. Közben lapkiadó, könyvkiadó, szerkesztő, s végül tavaly drámaíró is.

Akartam-é ezt? Nyugodt lélekkel mondhatom: nem akartam.

Jól, avagy rosszul csináltam? Nem tudom, nem kérdeztem. Kellett csinálnom és csináltam, mert akartam: csinálják mások is. Szükségünk volt írókra és irodalomra. A mi irodalmunkra, mely az erdélyi magyar kisebbség életért való politikai munkája. Az egyetlenül bizonyos, a bizonyosan helyes, a semmiféle külső erőtlől, vagy éppen erőszaktól nem függő, a véletlennek alá nem vetett, a mi földünkre és a mi népünkre, a mi múltunkra ráépített, a mi népünk eledelül és megtartásáért való magyar irodalomra. Most, hogy így elgondolkozom, talán így és ezért alakult sorsom

azzá, ami. Nem tudom, de bizonyos, hogy írtam és írok, mert itt és számomra ez az egyetlen szerszámom maradt, mellyel dolgozhattam a kenyérért és ez az egyetlen biztos fegyverem a magyar életért való munkában.

Bocsássanak meg, hogy a magam együgyű gondolataival untattam, de amikor meghívó levelük a meglepő valóság bizonyítékát hozta számomra, hogy eddig való munkámat, írásaimat a legfüggetlenebb irodalmi ítélőszék igazi írásművészetnek jelentette ki és érdemesnek tartja arra, hogy szerzőjüket kitüntesse és jutalmazza, akkor nem tudtam megállani, hogy ne futtassam emlékezetemet vissza a múltba és ne tegyek rövid vallomást magamról, mint íróról. És még egy okom volt erre. A Baumgarten-alapítvány Kuratóriumát nem ösmerem; nem tudom, kik a tagjai. Csak Babits Mihályt ösmerem: az író, az embert nem. És amikor ez alkalommal nem tehetem meg, ami mindenek felett való kötelességem volna, de amit őszinte örömmel és hálás szívvel meg is tennék, hogy az irodalmi díjak kiosztásának holnapi napján személyesen mutakozzam be és szóval köszönjem meg a kitüntetést, meg kellett tennem legalább azt, hogy ebben a levélben mondjam el magamról, amit, mint íróról elgondolok.

Igen tisztelt Uraim, útlevelem lejárt, újnak beszerzéséhez most és itt nem egy nap, de talán egy hónap sem elegendő. Én tehát tavasz előtt nem igen utazhatom fel Budapestre, hogy személyesen szoríthassam meg a kezüket. De higgyék el, kétszeresen is hálás és boldog vagyok. Mert a pénzre nagyon-nagyon szükségem van, a gondok nem jó barátok, de talán mégis több értéke van számomra a jutalommal kapcsolt kitüntetésnek. Mert úgy érzem, — és mások is érzik —, hogy elégtétel az, visszautasíthatatlan, meg nem támadható, nem cáfolható felelet, megfellebbezhetetlen ítélet — az én javamra.

Hálásan köszönöm ezt Önöknek, akik nekem ezt a boldog örömet és lelkem egész hitével való munkámnak ezt a kitüntető jutalmát szerezték meg.

Őszinte és hálás tisztelettel vagyok
Sztána, 1938. január hó 17.

Kós Károly

2.

Igen tisztelt Mester!

Amikor a „Baumgarten-alapítvány” meghívóját kaptam volt a jan. 18-iki díj-kiosztásra, miután személyesen nem tehettem annak eleget, levélben köszöntem meg az engem meglepetésszerűen ért és többszörös örömet is okozó kitüntetést és jutalmat. Amikor azután megkaptam a múlt hó vége felé a hivatalos értesítést arról is, hogy a kuratórium az egyik 3000 pengős díjjal jutalmazott, akkor természetes kötelességem lett volna azonnal, ha személyesen akkor sem tehettem, de levélben bár hálás köszönetemet megírni. Viszont akkor azt a hírt kaptam, hogy Babits Mihály súlyosan beteg, olvastam a lapokban is egyet-mást, operációt, s ennél rosszabbat is emlegettek (amíg a hír ide érkezik, szörnyen megnő), s így nem akartam sablonos levelemmel zavarni a Mestert, elhalasztottam az írást. Nemrég azonban örömmel hallottam és megbízható barátomtól, hogy Istennek hála, nincsen már baj, tehát most eljött az én együgyű levelemnek is az ő ideje.

Annál inkább, mert közben még valami történt, amivel Babits Mihály váratlanul új örömet és — elégtételt szerzett nekem, s amiért külön hálával tartozom neki én, de mások is. Az itt nálunk nemrég újólág felpiszkált „irodalmi transzilvánizmus” vitában a mi Szemlér Ferenc barátunk onnan kapta meg a megérdemelt választ, ahonnan nem várta és azt a választ, amire legkevésbé számított, amikor a maga erdélyiségét-megtagadását a fiatal írók prókátoraként az öreg erdélyi írók mellének szögezte. Boldog voltam. Nem annyira a magam érdekében, de a fiatal erdélyi író és szellemi munkás generáció érdekében, melynek éppen erdélyi szellemére van Erdélynek és az erdélyi magyarságnak, de talán — Magyarországnak és a magyarországi magyarságnak is szüksége. Inkább, mint máskor, most erősebben, mint bármikor talán 1000 esztendő óta. Most hogy a hurkot, aki nyakunkban van 20 év óta, újra és

erősen megszorították, körömszakadtig hűségesek kell legyünk szegény Erdélyünkhöz, nehogy megtagadjuk — gyáva és önző könnyebbségért, kényelemért és — konjunk-túráért (ami önmagunknak való ostoba hazugság). Mi, — ha csodák nem történnek, — csak mint erdélyiek maradhatunk — magyarnak is és ha most akarjuk, hogy utas-ként magyarul köszönhessék az Úristennek mindennapi kenyerüket, akkor — nem szabad másfelé pislognunk, de ezért a földért és ezért a népért kell dolgoznunk, amíg a sors ezt nekünk megengedi, sőt annak ellenére is.

Bocsássa meg bűnömet, hogy bolond módon elkalandoztam tárgyamtól, de nem tehetek róla. Annyi teher szakad reám ebből a mi életünkéből, ebből az állandó kín-lódásból, bizonytalanságból, annyiszor kell itt a magyar életet előről kezdeni, új utakat vágni, nyelni, hallgatni, fogat összeszorítani, s annyi mindent kell öregező fejjel, nehéz anyagi körülmények között, gyengülve vállalni a magyar élet munkából, hogy az ember ostoba módon ideges lesz, amikor éppen a fiatalság részéről látja és tapasztalja a — komoly vállalás és munka — megkerülését. Ezért nehéz itt énnekem — bölcs embernek lennem . . .

. . . Még egy kitérést mégis megkockáztatok: hallottam, hogy a Baumgarten ala-pítvány idei díjkiosztását kifogásolták. A kifogások lényege az volt, hogy — öregek, beérkezettek is kaptak díjat, ami ellenkezik az alapítványozó célkitűzésével. A cél-zást magamra is kellett vennem, hiszen valóban és sajnos — öreg vagyok. És nekem is azért volt meglepetés a kitüntetés, mert úgy érzem, hogy nekem, mint írónak nem tud használni a pénz. És ha anyagilag nélkülözhetném, akkor higgye el, nem fordíta-nám a magam céljaira, de volna helye itt Erdélyben annak a pénznek, ahol áldás volna. Tehát akkor is elfogadtam volna és akkor is hálás volnék érte. De, — ha öreg is vagyok és beérkezett (?) bizony mondom reászorultam és nagy áldás az a pénz számomra. Nehéz az életem és nehéz családom van. Munkámnak csak nagyon kicsi részét fordíthattam írásművészetre, mert a kenyeret kellett megkeresnem. És nem olyan a természetem, hogy nekem könnyen lehetne itt, vagy bárhol is a világon, pénzt keresnem. Amit írtam eddig, — hiszem, hogy értelme volt és hiszem azt is, hogy haszna volt, — de nem volt divatos írás, nem volt üzleti konjunktúra írás. Sőt, rendszeren — nem szeretem írások voltak sokaknak és éppen azoknak, akik a tömeget vezetik — félre . . .

Bizony, nagy jótétemény nekem ez a gyönyörű díj, nemcsak tisztesség. És bizony hálát adok a jóságos Mesternek, aki ezt így rendelte. És hálát adok Babits Mihály-nak, aki messzebbre és jobban lát, mint olyan nagyon sokan a magyar glóbuszon. És kívánok Önnek, igen tisztelt Mesterem, jó egészséget és kérem, fogadja jó szívvvel az én köszöntésemet addig is, amíg talán nyáron személyesen tudom megszorítani kezét. Igaz tisztelettel és hálás szeretettel vagyok
Sztána, 1938. III. 15.

Kós Károly

3.

Mélyen tisztelt Mester!

Valamikor Kolozsváron ösmertem meg Mestert, amikor megjelent volt Váradon „A Holnap” című kötet. Azóta talán éppen 30 esztendő telt el és január óta tudom, hogy a kötelesség lehetővé tette számomra a Mesterrel való személyes találkozást — 30 esztendő múlva.

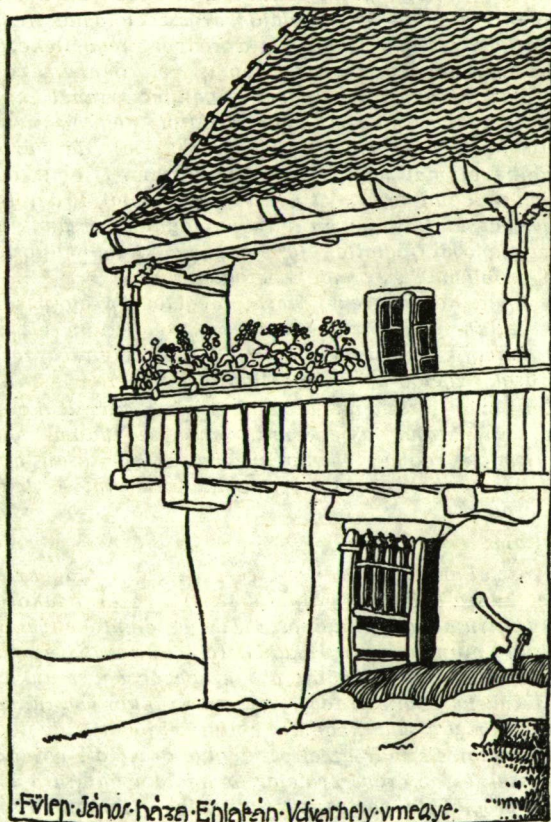
Tegnapelőtt este érkeztem Pestre és mostanig spekuláltam, hogy tudjam bizo-nyosan és alkalmas időben megtalálni a Mestert, akinek — telefonja nincsen. Így fundáltam ki ezt az egyszerű módot, hogy megkérjem: jelölje ki a napot, időt, ami-kor tiszteletemet tehetem akár lakásán, akár bárhol másutt. Én mához egy hétig itt vagyok, szombaton szándékozom hazautazni és semmi különös időbeosztásom nincsen, vagyis akkor s oda mehetek, ahová parancsolja. Kérem tehát szíves üzenetét telefo-non, cédulán vagy levélben az időre és helyre vonatkozólag, ahol megkereshetem. Csupán azt kérem még, hogy miután én egész napon át csavargok, egy nappal a

találkozásra kijelölendő idő előtt kaphassam meg szíves üzenetét ide, az Erzsébet-
királyné-szállóba (IV. Egyetem u. 5.).

Tehát kérve és várva szíves értesítését valamely formában, vagyok
Mesternek őszinte tisztelettel

Bpest, 1938. IX. 1.

Kós Károly

MEGGYESI JÁNOSHOZ

(Abban az időben a sors különlegesen szépséges jóakaratóból a Magyar Építő-
művészek Szövetségének titkárságán dolgoztam. 1963-ban Kathy Imre építész társa-
ságában jártam Kolozsvárt és akkor ismerkedtem meg Kós Károllyal. Az ezt követő
— számomra nagyon megható, néha megdöbbentő — levelezéses beszélgetésből köz-
löm ezt a két levelet. A „Varjú-nemzetség”-re vonatkozó kérdésekről. A drága em-
lékezetű Luby Margit néni kérdéseit közvetítettem Kós Károlyhoz, majd — ha igaz
— ezután már közvetlenül leveleztek. „Vasszínű égbolt alatt” címmel jelent meg
„Városszociográfiák 1945 előtt — 1932—1943” alcímű antológiám a Magvető Könyv-
kiadónál, 1961-ben. Az antológia összetételét, egyszóval tartalmát erőteljesen befolyá-